

רינה בן-שחר וגדעון טורי, עורכים

הוצאת הקיבוץ המאוחד

העברית שפה חיה, כרך ד'

קובץ מחקרים על הלשון
בהקשריה החברתיים-תרבותיים
בעקבות כנס אורנים תשס"ד

הוצאת הקיבוץ המאוחד

מילות הסיבה כסמן סגנוני: לשון העיתונות הכתובה לעומת לשון משודרת

מבוא

קבוצת מילות הסיבה היא אמנם קבוצה עשירה בפריטים בעברית בת ימינו (יש בה בערך 40 פריטים), אך היא מוגבלת בגודלה לעומת המילים הלקסיקליות. קבוצה כזו יכולה לשמש אפוא מדד יעיל לאפיון סגנוני של טקסטים כתובים או דבורים.¹ זאת ועוד, אוצר המילים הלקסיקלי תלוי בתחום התוכן, אך כשעוסקים במילות קישור, תלות זו קטנה הרבה יותר (אם כי אין לבטלה לחלוטין).² כבר רבין (1958: 22) מדבר על המילות כמציינות הבדלים בין סוגי הלשונות העבריות השונות. קדרי (1996: 144) מדבר על חשיבות מילות התפקוד ויכולתן להיות סוגל סגנוני.

במאמר זה אדון בהבדלים בשכיחותן ובשימושן של מילות הסיבה בשני קורפוסים קרובים לכאורה, המייצגים שני פנים של לשון התקשורת:³ עיתון הארץ ותכניות "ערב חדש".⁴ הקורפוסים האלה נבדלים זה מזה. תכניות "ערב חדש" משודרות בשידור ישיר, ואילו כתבות בעיתון עוברות עריכה לשונית. לכאורה אפשרית התערבותם של העורכים הלשוניים בנושא של מילות תפקוד בכלל ומילות הסיבה בפרט, אך בשיחה עם העורכים הלשוניים בעיתון הארץ הם הבהירו לי שאינם מתערבים בדרך כלל בענייני גיוון מילות הקישור, ועיסוקם העיקרי הוא בתיקון שגיאות ממש. ייתכן אפוא שתיקנו את היות ו להיות ש,⁵ אך לא המירו את היות ו או את היות ש במכיוון ש. הם הוסיפו שיש כותבים רבים, כמו דורון רוזנבלום, שחזקה עליהם שלשונם משובחת ולכן העורכים אינם עורכים את לשונם, ואינם מתערבים בטקסט המקורי. הממצאים שעולים מעיתון הארץ לעניין מילות הסיבה משקפים אם כך בדרך כלל את לשונם המקורית של הכותבים ולא את לשון העורכים.

בקורפוס תכניות "ערב חדש" נמצאו מאפיינים של קורפוס דבור כגון עניין ההמרות (2002 Yatziv: 139-143)⁶ וחריגה מהנורמטיביות. בתכניות "ערב חדש", רבים הדוברים המרואיינים בשטח ולשונם ואף לשון הריאיונות באולפן, כולל לשון המראיינים עצמם, שונה מזו המשמשת בחדשות הנקראות בפי קריינים בתכניות כגון "מבט לחדשות". מטבע הדברים, בטקסט דבור רבים

יותר משפטי הסיבה האסינדטיים. יש שימוש באינטונציה במשפטים המוסרים סיבה ובתשובה הבאה מיד לאחר השאלה בדיאלוג, וכן יש שימוש במשפטים המוסרים סיבה ללא מילת סיבה. תופעה זו קיימת גם בקורפוס הכתוב (בליבוים 2003: 20-21) אך שכיחה, כמובן, יותר בקורפוס הדבור. נראה דוגמות לכך בהמשך.

קורפוס "ערב חדש" מכיל כ-150,000 מילים מתכניות "ערב חדש" מתועתקות מ-17.11.91 עד 18.12.91 ומ-16.12.92 עד 19.1.93, וקורפוס עיתון הארץ כולל את כל גיליונות העיתון במשך שנה, מנובמבר 1997 ועד אוקטובר 1998, והוא גדול הרבה יותר.⁷

נמצא הבדל משמעותי בין הופעתן ובין שכיחותן של מילות הסיבה בשני הקורפוסים. יש מילים המשמשות רק בקורפוס הכתוב ולא בקורפוס הדבור, כמו המילה **בעטיו**, ואחרות שכיחות בקורפוס הדבור דווקא, כמו המילה **כתוצאה מ**. עובדה זו יכולה ללמד שאף שתכניות "ערב חדש" אולי אינן יכולות להיקרא קורפוס של דיבור טבעי לחלוטין (וראה יזרעאל 2002; הרי ויזרעאל תשס"ב), הן שונות שוני מהותי מהקורפוס הכתוב לפחות מבחינת מילות הסיבה שנבדקו.

עוד נמצא שהשימוש במילות הסיבה בעיתון הארץ שונה מזה שעלה מלשון המראיינים והמראיינים כאחד בתכניות "ערב חדש". כלומר, המרחק שבין הכתיבה לדיבור גדול יותר מהמרחק שבין לשון המראיינים ולשון המראיינים שבתכניות "ערב חדש" ברוב המקרים. לעתים למראיין יש אידיולקט משלו. המראיין ירון דקל, לדוגמה, אוהב מאוד להשתמש בצירוף **על רקע** לתבעת הסיבה, וארבע מתוך שבע הדוגמות לצירוף זה בקורפוס של "ערב חדש" הן שלו. ניתן לפעמים להבדיל בין לשון המראיין שהיא רשמית יותר בדרך כלל, לבין לשון המראיינים המתגוננת בהתאם למראיין כשבוחנים את אוצר המילים הרגיל, אך לא נמצא הבדל מובהק ביניהן בשימוש במילות הסיבה. הכותב העיתונאי בוחר אפוא להשתמש במילות סיבה מסוימות בכתיבתו, במילות סיבה אחרות בריאיון משודר, ואלו דומות למילות הסיבה שדובר מן השורה משתמש בהן בריאיון המשודר.

בקורפוס הכתוב נמצאו תבניות רבות יותר של מילות סיבה, הן לפני שם עצם והן לפני פסוקית.

א. מילות הסיבה שלפני שם העצם

א.1 שכיחות ודיון

טבלה זאת מציגה את שכיחות תמניות מילות הסיבה שלפני שם העצם שנמצאו בשני הקורפוסים שהשוו.

המילה	עיתון הארץ (סדר שכיחות יורד)	"ערב חדש" ⁸
בעקבות	24%	10.52%
בשל	15%	1.31%
בגלל	13%	52.66%
עקב	8%	0%
על רקע	8%	9.21% ⁹
לנוכח	7%	0%
כתוצאה מ	6%	13.15%
בגין	5%	1.31%
בזכות	5%	0%
לאור	3%	3.94%
לרגל	~1.5%	0%
נוכח	~1.5%	0%
הודות ל	~1%	0%
מחמת	~1%	1.31% ¹⁰
מסעמי	0.51%	2.63%
תודות ל	0.35%	1.31%
מפאת	0.27%	2.63%
בעטיו	0.16%	0%
בנימוק של	0.14%	0%

מילת הסיבה השכיחה ביותר בקורפוס "ערב חדש" היא **בגלל**, ושכיחותה היא למעלה מ-50% מכלל מילות הסיבה המשמשות לפני שם העצם. נראה שתוצאה זו צפויה. המילה **בגלל** היא הפחות מסומנת מבחינה סמנטית ומשלבית, וצפוי היה שתהיה שכיחה מאוד בדיבור. ואכן, היא באה תן בלשון המראיינים והן בלשון המרואיינים:

(1) רשף: יכול להיות שמשוה עיכב את התהליכים **בגלל** הפצצות חיל האוויר בלבנון? ("ערב חדש", רפי רשף מראיין את עו"ד סלונים, 20.11.91).

בעיתון **הארץ**, לעומת זאת, המילה **בעקבות** היא השכיחה ביותר, כפי שעולה מהנתונים – שכיחותה כ-24% מכלל מילות הסיבה. שכיחות המילה **בגלל** בעיתון **הארץ** היא 13% בלבד. שכיחותה הגבוהה של המילה **בעקבות** בקורפוס הכתוב משקפת, כנראה, עמדה מסויגת ומרוחקת של הכותב לעומת עמדה שהייתה מתקבלת מבחירה במילה כמו **בגלל** המביעה קשר ישיר יותר. ניתן לייחס בחירה זו של הכותבים בעיתון לרצונם ליצור רושם של אובייקטיביות וריחוק ולא של מעורבות והבעת עמדה ברורה, ומכאן שכיחותה הגבוהה. המילה **בעקבות** מצרפת שני רכיבים סמנטיים – של זמן ושל סיבה. בכל הדוגמות שנמנו במחקר

לשימוש במילה **בעקבות**, המילה יכולה להתפרש גם ככוללת רכיב של סיבה ולא של זמן או מקום בלבד. כך הוא בדוגמה זאת:

(2) ישראל התלוננה לפני ארה"ב **בעקבות** התבטאויות בימים האחרונים מצד גורמים ברשות הפלשתינית סביב שאלת כינוס המל"פ (הארץ, 28.10.98 : 4).

ברור מהדוגמה שהסיבה לתלונה היא התבטאויות הגורמים.¹¹

גם שכחותה של המילה **בשל** שונה מאוד בשני הקורפוסים: בעיתון **הארץ** היא תופסת כ-15% מכלל מילות הסיבה שלפני שם העצם ואילו בקורפוס "ערב חדש" הופיעה רק פעם אחת. דוגמה מעיתון **הארץ**:

(3) **בעקבות** הצהרותיו של טלאס, ובשל העובדה שאף גורם סורי רשמי לא הביע התנצלות על הדברים, פרסמה ירדן, לראשונה, כי סוריה מחזיקה בתחומה מאות מאזרחיה, שגורלם אינו ידוע (הארץ, 28.10.98 : 4).

בדוגמה זו מעצם ההקבלה בין **בעקבות** לבין **בשל** עולה גם משמעות הסיבה של **בעקבות**.

המילה **בשל** הופיעה, כאמור, רק פעם אחת בקורפוס "ערב חדש":

(4) אברהם בורג: לא אני חושב שזה פשוט דבר שלא מחזיק מים מבחינה פוליטית ואני אנסה להסביר גם למה זה לא מחזיק מים **בשל** שלוש סיבות ("ערב חדש", קובץ 66 ריאיון 3).

יש לשים לב לכך שהדוגמה לקוחה מדבריו של אברהם בורג ששפתו גבוהה ומלוטשת בדרך כלל.

ניתן לייחס את התפוצה הרחבה של **בשל** בקורפוס הכתוב לעובדה שהמילה **בגלל** אינה מסומנת מבחינה משלבת, והיא אופיינית מאוד גם ללשון הדיבור, ואילו המילה **בשל** מורגשת כמילה גבוהה יותר המתאימה ללשון הכתובה דווקא. הכותב המעוניין לשוות לכתיבתו אופי גבוה ורשמי יותר, בוחר במילה האופיינית למשלב כזה דווקא, ולא במילה הבלתי מסומנת השייכת גם למשלב הדיבור כמו **בגלל**. מההבדלים בשכחות **בגלל** וב**בשל** בשני הקורפוסים עולה בבירור שיש הבדל מובהק בין הקורפוס הכתוב של עיתון **הארץ** לבין הקורפוס הדיבור של תכניות "ערב חדש", ושיש קווים משותפים בין הקורפוס המשודר הזה לעברית מדוברת רגילה (גם בה, כמובן, שכיח מאוד השימוש במילה **בגלל**).

שכחותו של הצירוף **על דקע** דומה בשני הקורפוסים, אך יש לציין שבקורפוס "ערב חדש" משתמשים בו בדרך כלל המראיינים, ובעיקר ירון דקל.¹² השימוש בצירוף בעיתון **הארץ** הוא מגוון יותר. נראה דוגמה מלשונו של ירון דקל ב"ערב חדש":

(5) כמה וכמה פעמים היו כבר לנו איומים **על הדקע** הזה של התחייה ושל מולדת **על דקע** האינתיפאדה, הבהירו אצל מקורביו של שמיר **שעל הדקע** המדיני שמיר לא יפוצץ את הממשלה, ואם הוא יחליט להקדים את הבחירות זה יכול להיות **על**

רקע סיבוכים בתוך הקואליציה כאשר כל צד ימשוך לכיוון אחר בכל מיני נושאים. יכול להיות שצומת בעוד שבועיים, תעלה שוב את תביעתה, את איומה לפרוש מהקואליציה **על רקע** שינוי הממשל, למשל "יערב חדש", ירון דקל מראיין 25.11.91).

ברור שהשימוש בצירוף זה אופייני מאוד לאידיוולקט של הדובר. הצירוף **על רקע** מייצג קבוצה של מילות סיבה שהן במעמד של מעבר מהלקסיקון לדקדוק כמו המילים **לאור ולנוכח**, והמשותף לשלוש אלה הוא המרחק בין הסיבה לתוצאה. מהבחירה בהן עולה עמדה פחות מעורבת של המוען. הצירוף **על רקע** משמש להבעת סיבה "חזקה" פחות, ישירה פחות ונסיבתית יותר. ניתן אולי להראות ביתר בהירות את זיקתו החזקה יותר של הצירוף ללקסיקון כשהוא משמש ביידוע, ונראה שוב חלק מדוגמה 5: "היו לנו איומים על הרקע הזה של...". ופחות כשהוא משמש ללא יידוע ואז ניתן להמירו בקלות במילת סיבה מובהקת כגון **בגלל**: "אם הוא יחליט להקדים את הבחירות זה יכול להיות **על רקע** סיבוכים" = **בגלל** סיבוכים.

שכיחות הצירוף **על רקע** דומה, כאמור, בשני הקורפוסים. נראה שתי דוגמות מעיתון **הארץ** לשימוש בצירוף **על רקע** לסיבה:

(6) הכיוון העיקרי הוא האפשרות כי הרימון כוון כמסר מאיים דווקא לרב קרליץ, **על רקע** פעילותו כראש עיר (הארץ, 28.10.98: 9).

פעילותו של קרליץ היא שגרמה להטלת הרימון, אך מניסוחו של הכתב מתקבל מרחק מה בין הפעילות לתוצאה, לעומת הרושם שהיה נוצר משימוש במילה המביעה סיבה ישירה יותר כמו **בגלל**. כך גם בדוגמה הזאת:

(7) הירי בא בעקבות קטטה שפרצה בפיצריה יום קודם, **על רקע** ויכוח על קיסם (הארץ, 25.10.98: 13).

ניתן להמיר את הצירוף **על רקע** במילת סיבה מובהקת כגון **בגלל**: "הירי בא בעקבות קטטה שפרצה יום קודם **בגלל** ויכוח על קיסם". גם במילה **בעקבות** במשפט זה יש רכיב של סיבה ונראה שניתן להמיר את שתי המילים זו בזו כך: "הירי בא **על רקע** קטטה שפרצה בפיצריה יום קודם **בעקבות** ויכוח על קיסם".

שכיחות הצירוף **כתוצאה מ**, שדעת נורמטיביסטים אינה נוחה מהשימוש בו,¹³ גבוהה יחסית בקורפוס הדבור – כ-14% לעומת כ-6% בעיתון **הארץ**, אף כאן כצפוי. גם כאן לא היה הבדל בין לשון המראיינים ללשון המרואיינים לענין השימוש במילה. נראה דוגמה לשימוש בה:

(8) שלמה הלל: אני חושב שזכותה של ועידת המפלגה, לבחון את אותם דברים, שבהם **כתוצאה מ**רוב מקרי שהיה בתוך הועדה המכינה, הועידה שהיא הגוף המוסמך ביותר, ללא כל ספק תבחן את הדברים שהתקבלו, והיה אם היא תראה שהדברים האלה אתה יודע מה, לא נורא לא מעלה ולא מוריד ניחא, אם היא תחשוב שהם לא בסדר, הם יטופלו משום שמפלגת העבודה, אחד העקרונות

שלה, זה להישאר נאמנה לדרכה, ולמסורת שלה ("ערב חדש", זן מרגלית מראיין את שלמה הלל ועוזי ברעם 17.11.91).

2. מילים שלא נמצאו בקורפוס הדבור

אלה מילות הסיבה שלפני שם העצם שנמצאו בעיתון הארץ ולא נמצאו בקורפוס "ערב חדש": עקב, לנוכח, בזכות, לרגל, נוכח, הודות ל, בעטיו, בנימוק של. המילים החסרות האלה הן בחלקן קולוקטיביות יותר¹⁴ ואינן אופייניות לשפה דבורה. ייתכן שהמילים **בזכות והודות ל** לא נמצאו בקורפוס של "ערב חדש", משום שההקשר של חדשות הוא בדרך כלל שלילי ואין בהן שבחים המצריכים שימוש במילים אלה (גם בעיתון הארץ פריסתן היא בעיקר במדורים כמו "גלריה", "תרבות וספרות" וכן במדורי הכלכלה, בכלם יש מקום להערכות חיוביות).

הצירוף **בנימוק של** נותן את הסיבה כפי שהיא נאמרת ונטענת מפי הדובר או הכותב. השימוש בצירוף זה יש בו מרכיב של אמירה או של טענה לסיבה במקום לומר:

(9) צה"ל הרס אתמול 4 מבנים באזור חברון **בנימוק של** בנייה בלתי חוקית (הארץ, 17.9.98: 6),

ניתן לומר:

* צה"ל הרס אתמול 4 מבנים באזור חברון בטענה (הוא טען ש, הוא אמר ש) הבנייה בלתי חוקית.

בשימוש בצירוף סיבת זה, כמו בשימוש בפועל **טוען**, יש עמדה של המדווח שעשויה להטיל בספק את נכונות הסיבה. כלומר, בעצם הבחירה בצירוף **בנימוק של** מובאים דברים בשם אומרם או כטענת אומרם, והמדווח, במקרה זה העיתונאי, מבהיר שהוא אינו חייב להסכים להם. נראה שעצם הבחירה בצירוף **בנימוק של** משאירה את טווח הטלת הספק באמיתות הסיבה לעיתונאי, ומבחינתו זו דרך להסרת האחריות לאמת שבטענה. מי שאומר את הדברים הוא האדם המוזכר בכתבה ולא העיתונאי. העיתונאי רק צינור המעביר דברים בשם אומרם. הסבר זה הוא ברור כשמשתמשים בפעלים מסוג **טוען**, ונראה שגם בבחירה בצירוף **בנימוק של** במקום במילת סיבה רגילה כגון **בגלל** מסתתרת עמדה זו של המדווח. זה אמצעי יפה להשגת מטרה זו בכתבה.¹⁵ בדיבור נראה שאין בחירה בצירוף זה, ואותה מטרה מושגת כנראה בשימוש רב בפועל **טוען** כפי שעולה מקורפוס "ערב חדש". כך למשל בקטע מריאיון עם זאב שיף המברר למה רופא שהיה במקום תקרית לא טיפל בפצועים:

(10) מצאו את הרופא הזה, והוא תודה שהוא חבש מישהו שידו הייתה חתוכה, השני הצטרף הוא טוען שהוא בא מאוחר יותר, אבל הוא הצטרף בסוף המאבק ("ערב חדש", קובץ 82 ריאיון 1).

ניתן היה לנסח גם כך:

בנימוק שהוא בא מאוחר יותר".

ב. מילות הסיבה שלפני פסוקית

1.1 שכיחות דיון

טבלה זאת מציגה את שכיחות תמניית מילות הסיבה שלפני פסוקית שנמצאו בשני הקורפוסים שהשוו.

המילה	עיתון הארץ (בסדר יורד)	תכניות "ערב חדש"
משום ש	24%	28.57%
כי	20%	35.54%
מכיוון ש	14%	9.42%
שכן	12%	1.04%
מאחר ...	מאחר ש 10%	מאחר ו (הרוב) 3.13%
מפני ש	6%	5.92%
כיוון ש	4%	3.82%
שהרי	4%	0.34%
בגלל ש	3%	8.01%
היות ...	היות ש 1%	היות ו 2.44%
הואילו	1%	1.04%
בנימוק ש	1%	0%

המילה הנפוצה ביותר בקורפוס הדבור היא המילה **כי**, והיא תופסת כ-35% מכלל מילות הסיבה שלפני פסוקית. ממצא זה צפוי, משום שהיא קצרה ונוחה לשימוש. אך בקורפוס הכתוב של עיתון הארץ המילה השכיחה יותר היא דווקא **משום ש**. **כי ומשום ש** באות רק באמצע המשפט המורכב ולא פותחות אותו ולכן ניתן להשוות ביניהן. המילה **משום ש** נתפסת, כנראה, כמילה ראויה יותר לכתובה מאשר המילה **כי**. המילה **כי** נתפסת כנראה כפשוטת מדי, כלא מתוחכמת מספיק כיאה ללשון הכתובה, ואכן, רוב היקרויותיה בה היו בצייטוטים ובגוף ראשון ופחות בכתובה מְדוּוּחַת. נראה שתי דוגמות מעיתון הארץ לשימוש בכי. שתיהן ציטוט ובגוף ראשון:

(11) צמרת המשטרה צריכה לדעת שיש לנהוג בנו בהגינות, ביושר ובכבוד **כי** יש לנו

כוח (הארץ, 28.10.98, 6),

כך גם:

(12) ההסכם הזה טוב כי בעוד שנה גם אותו לא היינו משיגים (הארץ, איש פתיח, 28.10.98 : 1).

ויצמן (1981 ו-1997)¹⁶ דנה בעניין של ציטוטים מסוגים שונים בלשון העיתונות ועמדת הכותב כלפיהם. המילה כי היא המילה העיקרית המשמשת למתן סיבה גם במישור האילוקוציוני. סוג זה של סיבה מתבטא הן בקורפוס הכתוב הן בקורפוס הדבור.¹⁷

יש לציין עם זאת שגם בקורפוס של "ערב חדש" שכיחה מאוד **משום ש** – כ-28%, אך ברוב המקרים **משום ש** משמשת בהם בקורפוס זה היא נטועה בשפה גבוהה או לפחות בכזו שאינה מזוהה כנמוכה:

(13) נתניהו: מה שחשוב מבחינתנו הוא לנהל את המשא ומתן הזה באזור **משום ש** שאנחנו רוצים שהעמים הערבים יורגלו לרעיון, שמנהלים שלום, ושלוש מנהלים כמובן, ככל האפשר, קרוב למדינות שאין בהם שלום ("ערב חדש", רפי רשף מראיין את בנימין נתניהו 1.12.91).

יש גם סממנים אחרים לשפה גבוהה במשפט הזה כמו השימוש בפועל סביל – יורגלו, ככל האפשר ועוד. כך גם בדוגמה 14:

(14) עכשיו התזמורת הפילהרמונית לא משמיעה **משום ש** איננה רוצה להשמיע, **משום ש** שהטילו עליה אימים, **משום ש** שבאו אנשים אלימים בריונים ומנעו את הנגינה כשהיא ניסתה לנגן! ("ערב חדש", קובץ 43 ריאיון 1, דברי נתן דובניץ).

משום ש כמילת סיבה משתלבת היטב ברמת הלשון של הקטע שיש בו הביטוי הטילו עליה אימים (שיבוש של הילכו עליה אימים),¹⁸ השימוש באיננה במקום בלא ועוד.

רוב הדוגמות שהמילה כי באה בהן בעיתון **הארץ** שימשו לפתיחת פסוקית מושא והן לא נכללו, כמובן, בנתונים המספריים שבטבלה. לא הייתה אף היקרות כזו לשימוש של כי בקורפוס של "ערב חדש", ותמיד שימשה ש בתפקיד זה.

המילה **שכן** שכיחה יחסית בקורפוס עיתון **הארץ** – 12% מכלל מילות הסיבה שלפני פסוקית, ויחד עם המילה **שהרי** שמשמעותה דומה, שתי המילים תופסות 16% מכלל מילות הסיבה בקורפוס הכתוב. הן משמשות בדרך כלל למתן סיבה שאמורה להיות ידועה לפי הנחתו של המוען.¹⁹ לדוגמה:

(15) בקבוק שמן שערכו בין שקל לשניים אינו נכס ואינו עונה להגדרה החוקית של "מתנה", בשל ערכו הכלכלי הזניח, **שכן** אין מדובר אפילו בבקבוק שמן זית אלא בשמן רגיל (הארץ, 28.10.98 : 8).

הרקע למעשה שגונה בתקשורת (הענקת בקבוק שמן עם סגולה לכל בוחר פוטנציאלי של ש"ס) מוצג כאן כשגוי או לפחות כמוגזם. ההגזמה מודגשת כאן עוד בעזרת השימוש במילה **שכן** – הרי זו עובדה שאמורה להיות ידועה, ואם

אינה ידועה, ראוי לה שתהיה ידועה מיד. בקורפוס הדבור שכיחותן של המילים **שכן** ו**שהרי** נמוכה מאוד. נמצאו כמה היקרויות לשימוש בצירוף **כי הרי** או במילה **הרי** בסביבת **כי** (יש פה למעשה שני האלמנטים, של הסיבה – **כי** ושל העובדה שהיא אמורה להיות ברורה ומובנת – **הרי**) לדוגמה:

(16) ואנחנו עדיין משקיעים הרבה עבודה כדי להתחיל במשא ומתן **כי** זה רצוננו! אנחנו **הרי** רוצים את השלום ("ערב חדש", רפי רשף מראיין את יוסי בן אהרון 1.12.91).

או

(17) אל תשימו את התנאים האלה **כי הרי** לא... ("ערב חדש", רפי רשף מראיין את אריאל שרון, המראיין קטע את דברי שרון 4.12.91).

יש ודאי דרכים אחרות להבעת המסר כשמניחים שהסיבה אמורה להיות ידועה, למשל שימוש באינטונציה מתאימה. (**אני כועסת כי קבענו**, וברור מהתוכן, מהאינטונציה ומהטעמת המילה שהכול אמור להיות ידוע ולא חדש, ושהנמען לא הגיע או לא הגיע בזמן).

2.2 נורמטיביות

ההקפדה על נורמטיביות שונה בשני הקורפוסים. יש פחות הקפדה על הנורמטיביות בקורפוס הדבור, כצפוי, אם כי גם בקורפוס הכתוב יש פעמים רבות חריגה מהכללים הנורמטיביים:²⁰ כבר הוזכרה השכיחות הגבוהה יחסית של **בתוצאה מ** בקורפוס "ערב חדש" לעומת שכיחותו בקורפוס הארץ. שכיחות השימוש ב**גלל** ש, למשל, גבוהה יותר בקורפוס הדבור (8% מכלל מילות הסיבה שלפני פסוקית), אך היא אינה מבוטלת כלל ועיקר גם בקורפוס הכתוב (3%). 3% בקורפוס של עיתון הארץ הם 1000 תמניות בשנה, והשימוש ב**גלל** ש אינו נמוך אם כן גם בקורפוס הכתוב. יש עם זאת לציין שב**גלל** ש באה בדוגמות רבות שהן ציטוט (רוב הציטוטים בגוף ראשון), ולכן שכיחותה הגבוהה אינה משקפת קורפוס כתוב מובהק. כך למשל דוגמה זו מתוך עיתון הארץ:

(18) אני יכול למשל לקבל מכונית לסיבוב **גלל** שבמקרה שיחקתי עם בעל החברה, אבל לעתים זה גם פועל נגדך, כי כולם מנסים לנצל אותך בכל דרך (הארץ, 12: 28.10.98).

יכן דוגמה זו מקורפוס "ערב חדש":

(19) ראה, שער הריבית לאחרונה, עלה בצורה כל-כך ניכרת ורק **גלל** שהיינו צריכים להתמודד עם הבעיה הקשה, של הטוטו הלאומי מתי ישתנה השער ("ערב חדש", קובץ 45 ריאיון 2 עם יעקב פרנקל).

השפה כאן אינה נמוכה אך פעמים רבות יש שימוש **בבגלל ש** כשהשפה נמוכה או לפחות אינה מזוהה כגבוהה. מודעות **לבגלל ש** כסמן לשוני שאינו ראוי לתקשורת מגלה הדייג מזרחי בדוגמה מספר 20:

(20) יפה כנרת גועשת וכל הגדה המערבית של הכנרת ממש קצף וספריי של מים עף לכל הכיוונים מה שמפליא פה זה שזה לא אופייני לתקופת הזאת כי בדרך כלל כל הסערות הקשות שנמשכו מעל ארבעה ימים הם היו בין פורים לפסח, **ובגלל ש מפני** שהכנרת נמצאת במפלס הרום היום כמעט אז הנזק הוא יותר גדול ("ערב חדש", קובץ 63 ריאיון 4).

יש כאן תיקון בדרך ההמרה. תופעה זו עולה בקנה אחד עם דבריה של יציב (2002: 143-139 בפרק "היסוסים"), שתיארה את העברית המדוברת. יציב מדברת על כך שלעיתים הדובר מתחיל במילת קישור אחת, מחליפה מיד באחרת ומשלים את הסינטגמה.²¹

עוד בעניין הנורמטיביות – בקורפוס "ערב חדש" משמש רק הצירוף **היות ו** ואילו בקורפוס הכתוב רוב ההיקריות היו של **היות ש**. ייתכן שצורות **היות ו** המקוריות תוקנו ל**היות ש**. נראה את דוגמה 21:

(21) **היות** והמלאכה רבה מאוד הורדנו הרבה מאוד שוטרים מהמשימות הרגילות והכנסנו אותם לכבישים ("ערב חדש", 3.12.91 דן מרגלית, ריאיון עם אלי לנדאו).

ואת דוגמה 22:

(22) **היות** שהייתי עם אותה קבוצת חברים, יכולתי לטעוס רבות מהמנות בתפריט (הארץ, 28.12.98: 3).

תמונה דומה מצטיירת לגבי השימוש ב**מאחר ש** ו**ומאחר ו**. מתוך 9 היקריות של המילה בתכניות "ערב חדש" 7 הן **מאחר ו** ו-2 **מאחר ש**.

3.3 מיקום מילות הסיבה

תוצאות מחקרי (2003: 263-265, קורפוס עיתון הארץ) העלו שיש מילות סיבה שאינן באות כלל בראש המשפט המורכב. ביניהן **כי**, **שהרי ושכן**, אך גם **מפני ש** ו**משום ש**. המילים האחרות באות בין בראש המשפט המורכב בין באמצעו. הממצאים מ"ערב חדש" תואמים את הממצאים מעיתון הארץ באשר למיקום. רוב ההיקריות של **היות ש** בעיתון הארץ הן בתחילת המשפט המורכב ולא באמצעו, וכך גם בתכניות "ערב חדש". דוגמה לשימוש **מפני ש** באמצע המשפט המורכב במבנה תוצאה – מילת קישור – סיבה (כך תמיד גם בקורפוס זה):

(23) מעשה ברועה צאן ששם בראש צאנו עיזות עיוורת. ולמה היה עושה להם ככה? **מפני שהם לא בסדר** (הארץ, 28.10.98: 1, ציטוט מדבריו של הרב עובדיה יוסף).

דוגמה מובהקת יותר למשלב הכתיבה היא דוגמה 24:

(24) המשרד לא ביצע הערכה יסודית של סגולות הריפוי והבטיחות של הצמח מפני שעד היום לא הוגשה בקשה לרישום תכשירים רפואיים המכילים את הצמח (הארץ, 26.10.98: 11).

דוגמה 25 היא מתוך "ערב חדש":

(25) יעקב: כל החקירות וכל השאלות שלי, לא העלו פרי מפני שלא יכולתי להגיע לשום דבר ("ערב חדש", 24.11.91).

ב. 4 משפטי סיבה אסינדרטיים

לעיתים משפטי הסיבה הם אסינדרטיים, יותר בטקסט הדבור כפי שהוזכר לעיל, אך יש משפטי סיבה אסינדרטיים גם בטקסט הכתוב. נראה דוגמה זו מתוך עיתון הארץ:

(26) מראיין: למה אתה כל כך מתפלא וכועס, הרי הורשעת בעשרות רבות של עבירות?

מרואיין: מקומם אותי שאין צדק יחסי. אפילו לא מראית פני צדק. אני הרי לא מגיע מהמילייה העברייני. בצד העבירות שעשיתי הרי תרמתי למדינה בלי סוף (הארץ, 23.10.98: 32).

התשובה מתחילה ללא מילת סיבה. רבות מהדוגמות כאן הן בגוף ראשון ושני, ויש כאן מסירה של הדיבור במדויק. בתכניות "ערב חדש" יש דוגמות רבות לתשובה לשאלה למה שאינן פותחות במילת סיבה, לדוגמה:

(27) מראיין: אז למה סאדאם חוסיין צריך להתגרות באמריקאים שלושה עשר יום לפני שבוש וקלינטון מתחלפים?

זאב שיף: זאת תקופת התפר בין נשיא אחד לנשיא שני והאמריקאים העריכו נכונה כבר לפני חודשיים בערך הם אמרו, הוא יבחן את הנשיא החדש לראות אם הוא נחוש בדעתו כמו הנשיא בוש ("ערב חדש", קובץ 74 ריאיון 1).

סיכום

במאמר זה הושוותה שכיחות מילות הסיבה בשני פנים של לשון העיתונות: העיתונות הכתובה (עיתון הארץ) והעיתונות המשודרת (תכניות "ערב חדש"). נמצאו הבדלים בין שכיחות מילות הסיבה בשני הקורפוסים, והוצע כאן הסבר להבדלים אלה. קבוצה זו ראויה אפוא לשמש כסמן סגנוני.

דובר השפה עשוי להיות רגיש אינטואיטיבית לחלק מהדברים שנאמרו כאן – למשל להבדל בהקפדה על הנורמטיביות, לשכיחותה הגבוהה של בגלל בקורפוס הדבור לעומת שכיחותה הנמוכה של בשל בו ועוד. במאמר נידונו עניינים נוספים

– שימושה של **כי** בשני הקורפוסים, שכיחותה הגבוהה של **בעקבות** בקורפוס הכתוב, שכיחותה הגבוהה יחסית של **כתוצאה מ** בקורפוס הדבור ועוד. כמו כן נמצא שהמילים: **עקב**, **לנוכח**, **בזכות**, **לרגל**, **נוכח**, **הודות ל**, **בעטיו**, **בנימוק של** נעדרו מהקורפוס הדבור (מבין מילות הסיבה שלפני שם העצם). מבין מילות הסיבה שלפני פסוקית נעדרה רק המילה **בנימוק ש**. הגיוון הסמנטי וההתניות הסמנטיות של מילות הסיבה, ובעיקר ההבחנה המשלבית ביניהן, משמעותיים יותר בין מילות הסיבה שלפני שם העצם. במאגר מילות הסיבה שלפני פסוקית ההבדל המשלבי אינו בא לידי ביטוי ברור כל כך והבחירה קשורה יותר בטעם האישי ובמיקום במשפט כפי שהראיתי במחקר.²² לכן הממצא הזה הגיוני וסביר – נעדרות מהקורפוס הדבור מילים המאופיינות משלבית בצורה ברורה יותר, והן מילים מתוך המאגר של מילות הסיבה שלפני שם העצם. לא נמצא הבדל מובהק בין לשון המראיין ללשון המרואיין בקורפוס הדבור, פרט לבחירה הקשורה לאידיוולקט ספציפי, ועולה שהמרחק בין הכתוב לדבור גדול יותר מהמרחק בין לשון מרואיין ללשון מראיין בקורפוס הדבור. מעניין יהיה להשוות את הממצאים ממחקר זה במילות הסיבה לקבוצות מילות קישור אחרות ולראות אם ההבדלים שמצאתי אופייניים אף לשימוש בהן.

הערות

1. קורפוס תכניות "ערב חדש" מכונה כאן קורפוס דבור.
2. קדרי (1991: 17, הערה 13) אומר: "מילות התפקוד שאינן מושפעות מנושאי הדיון כפי שמושפעות המילים המילוניות, עשויות לשמש סימן היכר מהימן לסגנונו של המחבר". עלי לסייג דברים אלה מעט ולומר שמילות התפקוד, לפחות בחלקן, נוטות דווקא להיות מושפעות מנושאי הדיון. המילה **בגין**, למשל, נוטה לבוא בתקשר משפטי וכן בהקשר כלכלי, אך כללית מילות התפקוד אכן מושפעות פחות מנושאי הדיון.
3. בעבודת הדוקטור שלי (בליבוים 2003, בהנחיית פרופ' מאיה פרוכטמן) תוארו מילות הסיבה בקורפוסים האלה וכן נבדקו מילות הסיבה ביצירות ספרותיות שונות (כל כתבי עגנון, שני ספרים של משה שמיר, שני ספרים של שולמית לפיד). הדיון בעבודה היה מבני וסמנטי בעיקרו. כל מילת סיבה נידונה גם מבחינה דיאכרונית, ועמדתי על הבדלים בשימושה במקורות ובעברית בת ימינו. עניינים אלה לא יידונו כאן.
4. השימוש בקורפוס "ערב חדש" התאפשר באדיבותה של פרופ' אלדעה ויצמן מאוניברסיטת בר אילן ואני מודה לה מאוד על כך. הנתונים לעיל הם הנתונים שמסרה לי. לאיסוף הנתונים מעיתון הארץ השתמשתי במאגר הממוחשב של

- העיתון. למידע נוסף על הנתונים, על המספרים המדויקים ועל שכיחותן של מילות הסיבה שנבדקו במחקר, ראה בליבוים 2003: 34-47.
5. בכל זאת נמצאו היקרויות של **היותו** בקורפוס הכתוב, אם כי מספרן יחסית מועט.
 6. נראה בהמשך דוגמה להמרת מילת סיבה שנתפסת כלא תקינה בפי דובר המודע למעמד של ריאיון בטלוויזיה.
 7. הקורפוס של עיתון הארץ גדול מזה של תכניות "ערב חדש" המתועקות שבידי הנתונים לשכיחות מילות הסיבה בעיתון הארץ הופקו מכל גיליונות העיתון במשך שנה וזהו קורפוס ענק. מילים שלא הופיעו כלל בקורפוס של תכניות "ערב חדש" שבידי היו מופיעות אולי במספר קטן של פעמים לו הקורפוס היה גדול יותר. ניתן בכל זאת להתרשם מההבדלים בשכיחות היחסית של מילות הסיבה המופיעות בשני הקורפוסים.
 8. מכיוון שמספר הדוגמות קטן יותר דייקתי בשברי אחוזים.
 9. בדרך כלל בדברי המראיין כפי שהוסבר לעיל.
 10. בקורפוס זה משמשת **מחמת** רק בצירוף "מחמת הספק".
 11. במילונים בדרך כלל אין מיוחסת משמעות של סיבה למילה **בעקבות**. במילון אבן-שושן היא מודגמת כך: 1. אחרי תרישומים שנשארו באדמה: המשטרה יצאה בעקבות הפושעים. 2. בהשאלה: בדומה למתכונתו של, בדרכו של: המחזה נערך בעקבות סיפורו של מנדלי מוכר ספרים. הסברים דומים נותנים שאר המילונים. מילון **רב מילים** (שוויקה 1997) מביא משמעות אחת שלה העשויה להתפרש כסיבה: אחרי משהו ולרוב גם כתוצאה ממנו (עמ' 217). עוד על **בעקבות** ועל הקרבה בין זמן לסיבה ראה בליבוים 2003: 16, 109-110.
 12. אף שכללית לא נמצא הבדל בין לשון המראיינים ללשון המרואיינים, בשימוש במילה זו נמצא הבדל, שעיקרו בגלל חיבתו של ירון דקל לצירוף זה, כאמור. קשה אפוא להסיק באופן כללי על הבדל בין לשון מראיין ללשון מראיין לפי השימוש בצירוף הזה.
 13. ייתכן שהעורכים הלשוניים התערבו בעניין זה, שכן, כפי שצינתי קודם, הם אמרו שהם מתערבים כשיש שגיאה ממש. על עמדת הנורמטיביסטים ראה למשל בנדויד 1966: 136, שם הוא שולל שימוש ב**כתוצאה מ**: "בלשון עיתונינו: כתוצאה מ – חיקוי עיוור ותרגום סר טעם".
 14. למשל **לנוכח** העובדה, האיום, המשבר, לרגל יום הולדתו, פרסום, צאת ספרו, יובל-ועוד. לסיכום דרגת הקולוקטיביות של מילות הסיבה ראה בליבוים 2003: 328-330.
 15. התסבר לבחירה במילה זו קרוב במידת מה לשימוש בהסגרים כגון **לדבריו**, לפי **דבריו**, **לטענתו**, שהדובר רומז באמצעותם על התחייבותו למידת המהימנות הלוגית

- או העובדתית של אמירתו (טרומר 1987: 175-176). ראה גם לבנת (1995: 230), המביאה קבוצה של מילות הסגר שהמשותף להן הוא, שהן משמשות את הדובר בעיקר כדי לצטט אדם אחר או טענה כללית, ולהביא את הדברים מבלי לתמוך בהם בעצמו. לבנת מוסיפה כי בנסיבות מסוימות עשויים תיאורי משפט אלה אף לרמוז כי לדעת הדובר הטענה איננה אמת. וראה ויצמן (1982: 128) באשר לשימוש בפועל 'טען': "השימוש בפועל 'טען' במקום בפועל הגג 'אומר' יכול, בנסיבות מסוימות, לרמוז על כך שהדובר מטיל דופי בדברי האדם הטוען: חיים טוען שהוא לא לקח את הספר (אבל נדמה לי שהוא משקר)".
16. 1981 לכל אורך העבודה ו-1997: 213-218.
17. המילה **כי** אכן מבטאת סיבה בשני מישורים שונים בדוגמות 11 ו-12, ולא ארחיב בכך כאן, וראה למשל Classen 1983: 37, לבנת 1994: 11-16. לבנת ויצבי 2002, בליבוים 2003: 205-213.
18. בפועל בעברית חדשה ובקל במקרא (נהלך עליו אמים, איוב, כ.כה).
19. רבים דנו במשמעות של המילה **שהרי** בעברית הבינונית וביניהם: רוזן (Rosen 1969: 268) שתרגם את **שהרי**: *since as is obvious*, כוזר (1980: 50) המדבר על **הרי** אך לא בתפקידה כמציינת סיבה, עבאדי (1988: 100-107) הדנה ב**שכן** ו**שהרי**, אלון (1990: 9) דן במילה **שהרי** גם כמביעה סיבה, בליבוים (1995: 89) בעניין **שכן** ו**שהרי**, אזר (1996: 126) ועוד. על כל נושא הניתנות ראה אריאל.
20. ראה למשל בעניין זה בורוכובסקי 2002: 366.
21. ראה גם בורוכובסקי 2002: 369-371. המודעות למילה **בגלל** ש כסמן סגנוני המאפיין רמה נמוכה נדונה במאמרי (בליבוים 2006). במאמר מתוארת לשונם של הגיבורים בספר "חול בעיניים" מאת שולמית לפיד. דוברים השייכים למעמד סוציו-אקונומי נמוך משתמשים רק ב**בגלל** ש כמילת סיבה ואילו אחרים, שלשונם גבוהה במובחן משתמשים במילות סיבה רבות אחרות.
22. אין מקום כאן להרחיב בעניין זה, אך יש כותבים רבים המעדיפים להשתמש במילת סיבה החביבה עליהם לפני פסוקית, בעוד הגיוון שבין מילות הסיבה שלפני שם העצם רב יותר אף בלשונם. ראה עוד בליבוים 2003: 25, 203, 263-265.

מראי מקום

הקורפוס

1. עיתון הארץ – כל גיליונות עיתון הארץ 1.11.1997–28.10.1998.
2. תכניות "ערב חדש" – מאגר תכניות "ערב חדש" מתועתקות (17.11.91 – 18.12.91 ו-16.12.92 – 19.1.93), הותקן בידי אלדעה ויצמן, אוניברסיטת בר אילן.

ביבליוגרפיה

- אבן-שושן, א'
תשכ"ט המלון החדש. ירושלים: קריית ספר.
- אור, מ'
1996 תחביר לשון המשנה. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית ואוניברסיטת חיפה.
- אלון, ע'
1990 "לא הרי זה כהרי זה". דברי המגש השנתי השישי של החוג הישראלי של חברי החברה הארומית לבלשנות, ירושלים, 7-13.
- בורוכובסקי בר-אבא, א'
2002 "דברים שאין הנייר סובלי: עיון בטקסטים מקבילים מדוברים וכתובים". בתוך: מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל (תעודה, יח), עורך שי' יזרעאל. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 374-353.
- בליבוים, ר'
1995 תחביר+. ירושלים: אקדמון.
- 2003 מילות הסיבה, סביבתן הסמנטית תחבירית ושימושן כסמני סגנון, עבודת דוקטור. רמת-גן: בר-אילן.
- 2006 "מילות הסיבה: מודעות המוען ומודעות הנמען לשימוש בהן". מחקרים בלשון, י, עורכים: א' ממון ושי' פסברג. ירושלים: האוניברסיטה העברית, 25-9.
- בגדויד, א'
1966 "פרשת עקב". לשוננו לעם, יז, 136-130.

- הרי, ב'ושי' יזרעאל
2002 "המודל התכנוני של מאגר העברית המדוברת בישראל (מעמ"ד)". בתוך:
מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל
(תעודה, יח), עורך ש' יזרעאל. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 458-447.
- ויצמן, א'
1981 אפיונים משלביים בלשון העיתונות בצרפתית ובעברית והשלכות
לתרגום: מבעים במרכאות, עבודת דוקטור. ירושלים: האוניברסיטה
העברית.
- 1982 "פענוח אינפורמציה בעיתונות והשלכות לתרגום". בתוך: עיונים בחקר
השיח, עורכים ש' בלום-קולקה, י' טובין ור' ניר. ירושלים: אקדמון,
146-117.
- 1997 "השיח העיתונאי בעברית החדשה: סביבות רויות". בתוך: שי להדסה
(אשל באר שבע ה), עורך י' בן טולילה, 227-211.
- טרומר, פ'
תשמ"ז "מעמדו של 'ההסגר' במשפט על יסוד עקרונות תיאורית פעולות הדיבור".
לשוננו, נא, 187-171.
- יזרעאל, ש'
2002 "לקראת כיוון מאגר העברית המדוברת בישראל". לשוננו, סד, 287-265.
- כוזר, ר'
1980 "על הסמן הלשוני הרי". מחברות לספרות חברה וביקורת, 1, 50.
- לבנת, ז'
1994 "קשרי סיבה, תנאי ויתור, בין ניתוח תחבירי לניתוח ביצועי". דברי
המפגש השנתי העשירי של החוג הישראלי של חברי החברה האירופית
לבלשנות. ירושלים, 16-11.
- 1995 תיאורי המשפט המוסגרים בעברית החדשה, עבודת דוקטור. רמת-גן:
אוניברסיטת בר-אילן.
- לבנת, ז' וא' יציב
2002 "קשר הסיבה 'כז' בלשון הדבורה והכתובה, מאפיינים סמנטיים,
פרגמטיים וטקסטואליים". בלשנות עברית, 51-50, 66-51.
- עבאדי, ע'
1988 תחביר השיח של העברית החדשה. ירושלים: מגנס.

- קדרי, מ' 1991
תחביר וסמאנטיקה בעברית שלאחר המקרא, כרך א. רמת-גן:
 אוניברסיטת בר-אילן.
- 1996
 "דחיפותו של סקר על העברית הספרותית החיה". **הלשון העברית
 בהתפתחותה ובהתחדשותה**. ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית
 למדעים, 147-127.
- רבין, ח' 1958
 "לבעיית תרגום דברי ש"י עגנון". **יובל שי**, עורך ב' קורצווייל. רמת-גן:
 אוניברסיטת בר-אילן, 26-13.
- שוויקה, י' 1997
רב מילים, המילון השלם לעברית החדשה, עברי-עברי. בני-ברק:
 סטימסקי.

Ariel, M.

1985 **Givenness Marking**, Ph.D. Thesis. Tel Aviv: Tel Aviv University

Classen, W.T.

1983 "Speaker orientated functions of 'ki' in biblical Hebrew", **Journal of Northwest Semitic Languages**, 11, 29-46.

Rosen, H.B.

1969 **A Textbook of Israeli Hebrew**. Chicago: The University of Chicago Press.

Yatziv, I.

2002 **Méthodologies pour la description de quelques phénomènes syntaxiques d'un recueil de langue parlée: application à l'hébreu moderne**. Paris: La Sorbonne.